

การขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย^{*} DRIVING A BUDDHIST COMMUNICATION EDUCATION SANDBOX FOR MEDIA LITERACY OF THAI YOUTH

¹พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฺฒโน Phramaha Yannawat Thitavaddhano

²ทองดี ศรีตระการ Thongdee Sritragarn* ³เอกลักษณ์ เทพวิจิตร Akekalak Tapwijitr

⁴ประวิทย์ ชัยสุข Prawit Chaisuk ⁵อรุณรัตน์ วิไลรัตนกุล Aroonrad Wilairatnakun

⁶พระครูสังฆรักษ์จักรกฤษณ์ ฐิริปญฺโญ Phrakhrusangharak Chakkit Bhuripaṅṅko

^{1,2,3,4,5,6}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

*Corresponding Author E-mail: thongdee.sri@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ 2) พัฒนาการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ และ 3) ส่งเสริมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นส่วนหนึ่งการดำเนินการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิต ผู้มีส่วนในการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย รวม 400 รูป/คน และกลุ่มผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิตคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้เกี่ยวข้อง จำนวน 13 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การประชุมกลุ่มย่อย และชุดกิจกรรมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเอกสาร การสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มย่อย วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า 1) รูปแบบการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ เป็นการสื่อสารที่มีรูปแบบ ประเด็นเนื้อหาที่เหมาะสมกับวัย เป็นการสื่อสารด้วยสติปัญญา และพิจารณาไตร่ตรองในขณะที่มีสื่อสาร โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ตนเอง และผู้รับสื่อมีความสุข เว้นจากลักษณะมุสาวาท เน้นการสื่อสารในรูปแบบเชิงพุทธตามแนวไตรสิกขา คือ สีล สมาธิ และปัญญา 2) พัฒนาการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ มีเครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมการศึกษาและการเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษาและชุมชน ขับเคลื่อนพื้นที่ที่มีความประพาสดี ปฏิบัติตามหลักสัปปุริสธรรม โยนิโสมนสิการ ปรัตโธสะ และยึดหลักกาลามสูตร เอื้อต่อการสื่อสารและมีความทันสมัย และ 3) การส่งเสริมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย คือ (1) พื้นที่เรียนรู้สื่อตามหลักไตรสิกขา (2) รู้ทันสื่ออย่างผู้มีปัญญา (3) ปฏิสัมพันธ์หลักสำคัญสำหรับยุคข่าวสารข้อมูล (4) วุฒิธรรม 4 ความเจริญองงามแห่งปัญญา และสามารถนำไปใช้ในวิถีชีวิตประจำวันได้

คำสำคัญ: พื้นที่นวัตกรรม, การสื่อสารเชิงพุทธ, เยาวชนไทย

Abstract

The objectives of this research article were 1) to study the driving model of the Buddhist communication education sandbox for media literacy, 2) to develop the drive of the Buddhist communication education sandbox, and 3) to promote the drive of the Buddhist communication education sandbox for media literacy for Thai youth. Qualitative research methodology and action research as part of the research process. Key informants 400 people included administrators, faculty, staff, students, and individuals involved in driving the innovation space for Buddhist communication to enhance media literacy among Thai youth. Additionally, there was a group of 13 individuals consisting of administrators, faculty, staff, and students from the Faculty of Education at Mahachulalongkornrajavidyalaya University, as well as other related parties. The research instruments included unstructured interviews, focus group discussions, and sets of activities aimed at driving the innovation area of Buddhist communication for media literacy among Thai youth. Data collection involved document analysis, interviews, and focus group discussions. Data were analyzed by content analysis. The results found that: 1) The model for driving the Buddhist communication education sandbox was found to involve communication with age-appropriate content themes. It emphasized communicating with wisdom and contemplation, aiming to bring happiness to oneself and the recipient while refraining from lying. The model placed importance on communication in a Buddhist way, following the Tri-Sikkhā (Threefold Learning); precepts, concentration, and wisdom. 2) The development to drive the Buddhist communication education sandbox found that a Sandbox network and links between educational institutions and communities drove well-behaved areas, adhering to the principles of Sappurisa-dhamma (Qualities of a good man), Yonisomanasikāra (Reasoned attention), Paratoghosa (Another's utterance), and the Kāḷāma sutta principles, which were conducive to effective communication and modernity. 3) The promotion of driving the Buddhist communication education sandbox for media literacy for Thai youth found the following factors: (1) establishing a media learning area according to the Tri-Sikkhā (Threefold Learning), (2) fostering media awareness akin to that of a wise person, (3) emphasizing analytical insight as the key principle for the information age, and (4) cultivating Vuḍḍhi-dhamma 4 (Virtues conducive to growth), which represented the splendor of wisdom and could lead to a regular lifestyle.

Keywords: Education Sandbox, Buddhist Communication, Thai Youth

บทนำ

ในยุคโลกไร้พรมแดน มนุษย์พัฒนาเทคโนโลยีด้านการสื่อสารอย่างต่อเนื่องสามารถสืบค้นหาข้อมูล และแพร่กระจายข่าวสารได้ตลอดเวลา เปรียบเหมือนย่อโลกทั้งใบอยู่บนปลายนิ้ว ในขณะที่มีการพัฒนา เทคโนโลยี พัฒนารูปแบบการสื่อสาร ก็มีการพัฒนาอย่างไม่หยุดนิ่งเช่นกัน สื่อกระแสหลักที่มีความใกล้ชิดกับ ชีวิตประจำวันมากที่สุดคือสื่อสังคมออนไลน์ เยาวชนไทยได้บริโภคข่าวสารจากสื่อออนไลน์จนเป็นส่วนหนึ่ง ในชีวิตประจำวัน จากข้อมูลพฤติกรรมกรรมการบริโภคสื่อใหม่ปัจจุบันมีผู้ใช้โซเชียลมีเดียเพิ่มขึ้นทุกๆ ปี โดยเฉพาะ ในปีที่ผ่านมา สถานการณ์โควิดทำให้ผู้คนต้องอยู่บ้านและทำงานที่บ้านเป็นส่วนใหญ่ โซเชียลมีเดียจึงเป็น เครื่องมือสำคัญในการติดต่อสื่อสารและค้นหาข้อมูลต่างๆ ในประเทศไทยระหว่างปี 2563-2564 ผู้ใช้งาน social media ถึง 55 ล้านคน จากประชากรทั้งประเทศ 69.88 ล้านคน หรือคิดเป็น 78.7% ของทั้งหมด ซึ่ง เพิ่มขึ้นจากปีที่แล้วถึง 3 ล้านคน (5.8%) โดยมีการใช้งานผ่านแอปพลิเคชัน Youtube, Facebook, LINE, Instagram, และ TikTok เป็นต้น (SIMON KEMP, 2021)

การก้าวเข้าสู่ยุคสารสนเทศ การสื่อสารไร้สาย เป็นคำพยากรณ์ที่ได้รับการคาดหมายอย่าง กว้างขวางจากแวดวงวิชาการและสื่อมวลชน จากนี้ไปจะไม่ใช่ว่าเรื่องแปลกประหลาดที่เราสามารถทำให้การรับ ข้อมูลข่าวสารต่างๆ เป็นเรื่องง่ายและสะดวกสบายมากขึ้นด้วยเทคโนโลยีการสื่อสารไร้สาย ในปัจจุบันนี้ สังคมไทยได้มีการประยุกต์ใช้เครือข่ายอินเทอร์เน็ตกับการสื่อสารอยู่หลายรูปแบบ เช่น ไปรษณีย์ อิเล็กทรอนิกส์ (e-mail) การสนทนา (Chat) การอ่านหรือแสดงความคิดเห็นในเว็บบอร์ด การติดตามข่าวสาร การเรียนรู้ออนไลน์ (e-Learning) เป็นต้น อย่างไรก็ตามในการที่อินเทอร์เน็ตเข้ามามีบทบาทหนึ่งในสังคมไทย นั้นย่อมส่งผลกระทบต่อสังคม ผลกระทบทางบวก เช่น สามารถได้รับความรู้และข้อมูลข่าวสารมากยิ่งขึ้น สามารถติดต่อสื่อสารได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว เป็นต้น ผลกระทบทางลบ เช่น เกิดภัยทางสังคมจากการที่ได้ มีการสื่อสารผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต การได้รับข้อมูลหรือรูปภาพที่ไม่เหมาะสมสำหรับเยาวชน เป็นต้น อาจ กล่าวได้ว่าอินเทอร์เน็ต เป็นนวัตกรรมการสื่อสารที่เติบโตและได้รับความนิยมอย่างรวดเร็วมากในปัจจุบัน เนื่องด้วยความสามารถในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารในลักษณะสื่อประสม คือสามารถสื่อความหมายทั้งใน รูปแบบของข้อความ ภาพนิ่ง ภาพเคลื่อนไหวและเสียง ไปในเวลาเดียวกัน ทำให้ผู้ใช้สามารถรับข้อมูลข่าวสาร ได้อย่างสะดวกและรวดเร็ว ผ่านบริการต่างๆ ของอินเทอร์เน็ตได้ การบริการอย่างหนึ่งที่นับว่ามีบทบาทและ โดดเด่นบนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต ก็คือ เครือข่ายสังคม (สุทธิพันธ์ วัฒนศรีอุทัย, 2565) Social Network เป็น เว็บพื้นฐานในการบริการที่จะให้แต่ละบุคคลสามารถสร้างเครือข่ายอย่างเป็นระบบทั้งระดับเล็กหรือใหญ่ใน สังคม มีการสร้างบัญชีรายชื่อผู้ติดต่อที่สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือสิ่งที่สนใจเหมือนกันได้โดยผ่าน การติดต่อกันเป็นเครือข่าย โดยเป็นการรู้จักกันต่อไปเป็นทอดๆ คล้ายเครือข่ายใยแมงมุมที่โยงกันไปมาได้ และ สิ่งสำคัญอีกสิ่งหนึ่งสำหรับ Social Network นั่นก็คือ เราสามารถพูดคุย นำเสนอ บอกเล่าเรื่องส่วนตัว และ เรื่องราวการเรียน เรื่องราวที่เราสนใจ หรือแม้แต่การทำรายงานของเราและของกลุ่มเราได้ ดังนั้น เราจึงควรใช้ ประโยชน์จากอินเทอร์เน็ตและเว็บสังคมออนไลน์ให้เกิดประโยชน์ แทนที่จะนำเสนอรูปภาพส่วนตัวหรือ เรื่องราวที่ไม่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ หันมารวมกลุ่มกันสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ร่วมกันโดยผ่านเว็บไซต์สังคม ออนไลน์ที่มีให้บริการฟรีอยู่มากมายหลากหลายในอินเทอร์เน็ต

การใช้สื่อใหม่ในยุคดิจิทัลของเยาวชนทำให้เกิดปัญหา คือการใช้สื่อใหม่เกินพอดี ขาดสติและสมาธิ ขาดการคิดวิเคราะห์ มีจิตสำนึกลดน้อยลง ไม่ชอบสื่อสารกับใคร เลือกเสพสื่อโฆษณาสิ่งไม่ดี และเน้นเสพเพื่อ ความบันเทิงมากกว่าการเรียนรู้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ จนก่อให้เกิดผลกระทบต่างๆ เช่น ความเสี่ยงต่อการถูก

หลอก กลั่นแกล้งทางออนไลน์ และการทำความผิดทางกฎหมาย เยาวชนขาดทักษะการเรียนรู้ที่สำคัญและจำเป็นต่อชีวิต จึงส่งผลในการพัฒนาสุขภาวะของเยาวชน หลักการสื่อสารเชิงพุทธจึงมีความสำคัญในการขับเคลื่อนให้ความรู้แนวคิดให้กับเยาวชนไทยให้มีภูมิคุ้มกันในการบริโภคสื่อ ดังนั้นควรพัฒนาเยาวชนให้มีคุณภาพจิตที่ดี สร้างความใฝ่รู้ในการศึกษา และความพากเพียร ควรเริ่มต้นชีวิตการศึกษาด้วยการสร้างฉันทะในการใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ ให้รู้จักใช้อินทรีย์ในการสำรวมระวัง เพื่อให้คิดเป็น ดูเป็น เพื่อการรู้มากขึ้นกว่าเดิม จนถึงขั้นปัญญา หรือโยนิโสมนสิการซึ่งเป็นการพัฒนาที่สัมพันธ์กับเรื่องกาย จิต ปัญญาในการพัฒนาเยาวชนให้มีคุณภาพตามแบบพุทธวิธีการรู้เท่าทันสื่อใหม่ ด้วยการสร้างการเรียนรู้และสิ่งสมสิ่งที่ดี สร้างภูมิคุ้มกันและการควบคุมตนเอง การสร้างสติ สมาธิ ภูมิคุ้มกัน และวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการโดยหลักการ คือสร้างกัลยาณมิตรเป็นแบบและส่งเสริมให้เด็กมีโยนิโสมนสิการ ทำให้ได้รู้จักใช้แนวคิดเชิงเหตุผลและมีคุณธรรม ดังนั้น การใช้พุทธวิธีการรู้เท่าทันสื่อใหม่ด้วยวิธีคิด 4 ด้าน จึงส่งผลต่อการพัฒนาเยาวชน ได้แก่ 1) การส่งผลต่อการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของสาเหตุกับผลของการใช้สื่อใหม่ 2) สามารถรู้เท่าทัน สามารถแยกแยะสื่อใหม่ที่ดีและไม่ดี แยกแยะข้อมูลที่ดีและไม่ดี 3) การมองสื่อทั้งหลายตามความเป็นจริง 4) วิธีคิดเร้ากุศล เป็นวิธีที่เร้าพลังจิตใจให้เกิดคุณความดี (สายน้ำผึ้ง รัตนงาม, 2561)

การรู้เท่าทันสื่อสังคมออนไลน์จึงเป็นเสมือนการทำความเข้าใจต่อการใช้งานในสภาพจริงอย่างมีสติ ไม่ว่าผู้ใช้จะอยู่ในสถานภาพของผู้รับสารที่กำลังรับเนื้อหาต่างๆ ทั้งข้อความภาพ เสียงวิดีโอที่ตนนั้นต้องมีสติระลึกว่ากำลังรับสารจากใคร เนื้อหาสารมีความหมายอย่างไร เนื้อหาและผู้ส่งสารนั้นมีความน่าเชื่อถือหรือไม่ ผู้ส่งสารมีจุดประสงค์ใดในการสื่อสารนั้น ต้องการให้ใครได้รับสารบ้างและมุ่งหวังสิ่งใดจากผู้ที่ได้รับสารเหล่านั้น ในขณะที่เดียวกันต้องรู้เท่าทันตนเองด้วยว่า เราจะมีปฏิกิริยาอย่างไรต่อข้อมูลที่ได้รับ เรารู้สึกอะไร คิดอย่างไร และจะทำการอย่างไรกับข้อมูลเหล่านั้นอย่างมีสติเมื่อเราได้วิเคราะห์และประเมินข้อมูลข่าวสารในสื่อสังคมออนไลน์อย่างรอบคอบ เราจะมีคำตอบที่ดีต่อการกระทำของตนเอง ว่าเราเข้าใจที่มาที่ไปของข้อมูลเหล่านั้นอย่างถูกต้องหรือไม่ เราจะแสดงความคิดเห็นต่อข้อมูลเหล่านั้นอย่างไร เราจะแชร์ต่อข้อมูลเหล่านั้นให้ผู้อื่นต่อไปหรือไม่ และไม่ว่าเราจะมีปฏิกิริยาต่อข้อมูลเหล่านั้นอย่างไรก็ตาม เรารับรู้ผลกระทบที่อาจตามมา และพร้อมจะรับผิดชอบต่อผลกระทบเหล่านั้นแล้วใช่หรือไม่ และถ้าทุกคนรู้เท่าทันการใช้งานและรู้เท่าทันตนเอง ปัญหาที่เกิดจากการใช้งานสื่อสังคมออนไลน์ก็ย่อมจะลดลง (นิธิตา วิวัฒน์พาณิชย์, 2558)

ดังนั้น การขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทยคือการจัดการศึกษาอีกรูปแบบหนึ่งในการจัดการศึกษาให้เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพในแต่ละพื้นที่ ขับเคลื่อนการสื่อสารเชิงพุทธ สร้างเครือข่ายการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้มีคุณภาพ ผู้วิจัย และคณะจึงทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย” เพื่อศึกษาและพัฒนาการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรม สร้างสรรค์การสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทยและเป็นการเปิดพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ในการสื่อสารอย่างสันติ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ
2. เพื่อพัฒนาการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย
3. เพื่อส่งเสริมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีจากเอกสาร วารสาร สื่อสิ่งพิมพ์ข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และนำข้อมูลมาสังเคราะห์เพื่อกำหนดนิยามเป็นขอบเขตเนื้อหา การสร้างกรอบแนวคิดการวิจัย และเป็นกรอบในการสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ให้สอดคล้องกับประเด็นปัญหา และวัตถุประสงค์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้บริหาร 11 รูป/คน คณาจารย์ 64 รูป/คน เจ้าหน้าที่ 19 รูป/คน นิสิต 316 คน รวม 400 รูป/คน ในพื้นที่ 1) คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทร อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 2) โรงเรียนพระอินทร์ศึกษา (กลุ่มสกุลอุทิศ) หมู่ที่ 5 ตำบลพยอม อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 3) โรงเรียนวัดบ้านสร้าง หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านสร้าง อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 4) โรงเรียนอยุธยาวิทยาลัย 56 ถนน ปาโทน ตำบล ประตูชัย อำเภอ พระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และกลุ่มผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิตคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้เกี่ยวข้องกับการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย (กลุ่ม บวร) จำนวน 13 รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และชุดกิจกรรมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเอกสาร การสัมภาษณ์ และการประชุมกลุ่มย่อย วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

สรุปผลการวิจัย

1. การศึกษารูปแบบการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ รูปแบบการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ เป็นการสื่อสารที่มีรูปแบบ ประเด็นเนื้อหาที่เหมาะสมกับวัยเป็นการสื่อสารด้วยสติปัญญา และพิจารณาไตร่ตรองในขณะที่มีสื่อสาร โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ตนเอง และผู้รับสื่อมีความสุข เว้นจากลักษณะมุสาวาท เน้นการสื่อสารในรูปแบบเชิงพุทธตามแนวไตรสิกขา คือศีล สมาธิและปัญญา ประกอบด้วย

1.1 การสื่อสารโดยความร่วมมือหรือมีส่วนร่วมขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ผู้ใช้สารเป็นขั้นตอนของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับล่างสุด กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารภายใต้ข้อกำหนดของผู้ส่งสาร เช่น การเลือกประเด็น/เนื้อหา การเลือกวิธีการนำเสนอ การเลือกสื่อ/ช่องทางการเผยแพร่ข่าวสาร กลุ่มเป้าหมายของกระบวนการมีฐานะเป็นเพียงผู้รับสารที่ตระหนักถึงสิทธิในการรับรู้และบอกเล่าต่อ สามารถเลือกเปิดรับข่าวสารจากสื่อ และมีการสื่อสารกลับไปยังผู้ส่งสาร 2) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่งสาร/ผู้ผลิตสื่อ เป็นขั้นตอนของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้น กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารตั้งแต่ขั้นตอนการผลิต การเตรียมการผลิต การเลือกหัวข้อ การรวบรวมข้อมูล/ข้อเท็จจริง การเขียนบท การคัดเลือกฉาก สถานที่ นักแสดง เป็นต้น ขั้นตอนการผลิต การลงมือผลิต การถ่ายทำ การบันทึกเทป เป็นต้น และขั้นหลังการผลิต การตัดต่อ การใช้เสียงประกอบ การใส่เทคนิค เป็นต้น และ 3) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย (Planner/Policy Maker) เป็นขั้นตอนของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับสูงสุด กลุ่มเป้าหมายมีส่วนร่วมในกระบวนการสื่อสารตั้งแต่ระบบการตัดสินใจ การกำหนดเนื้อหา รูปแบบที่เหมาะสม การกำหนดช่วงเวลาการวางระบบบริหารงาน การบริหารงบประมาณ การมีส่วนร่วมในการพัฒนาแผนงานและการประเมินผลโครงการ

1.2 องค์ประกอบหลักในการแพร่กระจายนวัตกรรม ประกอบด้วย 1) นวัตกรรม หรือ แนวคิดใหม่ในสายตาของผู้รับสาร 2) การสื่อสาร ผ่านช่องทางการสื่อสาร (สื่อกระแสหลัก และ/หรือ สื่อสังคมออนไลน์) 3) สมาชิกในสังคม คนที่อาศัยอยู่ในสังคม และ 4) ระยะเวลา ช่วงเวลาซึ่งนวัตกรรมยังคงความใหม่

1.3 กระบวนการตัดสินใจและยอมรับนวัตกรรม ประกอบด้วยขั้นตอนซึ่งผู้รับสารมีปฏิสัมพันธ์กับนวัตกรรม กล่าวคือ 1) การให้ความรู้ เป็นขั้นตอนที่ผู้รับสารได้รับการกระตุ้นให้เกิดความตระหนักต่อนวัตกรรมเมื่อได้มีโอกาสพบเห็นนวัตกรรมและคุณลักษณะต่างๆ ของนวัตกรรมผ่านสื่อมวลชน และ/หรือสื่อออนไลน์ ข้อมูลข่าวสารที่นิยมเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน คือ ข้อมูลพื้นฐานเป็นข้อมูลที่ช่วยตอบคำถามผ่านนวัตกรรมดังกล่าว ได้แก่ นวัตกรรมอะไร และมีประโยชน์อย่างไร ความรู้ด้านการใช้ เป็นข้อมูลที่อธิบายสรรพคุณ และนวัตกรรมการมาใช้ประโยชน์ ความรู้เชิงหลักการ เป็นแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับนวัตกรรม เช่น นวัตกรรม ใหม่จริงหรือไม่ แตกต่างจากนวัตกรรมอื่นที่ผ่านมาหรือไม่ อย่างไร 2) การสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจ เป็นขั้นตอนที่ผู้รับสารมีความเห็น หรือ เปรียบเทียบนวัตกรรมทั้งในด้านผลดี และ ผลเสียผู้ทำหน้าที่เผยแพร่ นวัตกรรมพยายามให้ข้อมูลเพื่อสร้างความสนใจและทัศนคติที่ดีต่อนวัตกรรม ในขั้นตอนนี้ สื่อบุคคลจะมีบทบาทสำคัญกว่าสื่อมวลชน สื่อบุคคลจะทำหน้าที่ถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารได้อย่างชัดเจน 3) การตัดสินใจ เป็นขั้นตอนที่ผู้รับสารประเมินองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมเช่น ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรม ความคิดเห็นของคนใกล้ชิด ขั้นตอนนี้ผู้เผยแพร่ นวัตกรรมจะให้ความช่วยเหลือให้คำแนะนำเกี่ยวกับวิธีการใช้นวัตกรรม ให้ทดลอง สาธิตการใช้ และใช้บุคคลต้นแบบ 4) การดำเนินการ เป็นขั้นตอนที่ผู้รับสารจะนำ นวัตกรรมที่ตนตัดสินใจรับมาใช้หรือ ทดลองใช้ ในขั้นตอนนี้ ข้อมูลข่าวสารมีบทบาทสำคัญมากต่อการยอมรับ นวัตกรรม โดยเฉพาะข้อมูลที่ชี้ให้เห็นหาสะท้อนให้เห็นความสำคัญของนวัตกรรม ข้อมูลเกี่ยวข้องกับสถานที่ซึ่ง สามารถเข้าถึงนวัตกรรม ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการใช้นวัตกรรม 5) การยืนยัน เป็นขั้นตอนที่ผู้รับสารมักจะแสวงหา ข้อมูลข่าวสารเพื่อยืนยันความคิดที่ว่า ตนสมควรรับนวัตกรรม หรือสมควรปฏิเสธนวัตกรรม

1.4 การแพร่กระจายนวัตกรรม เป็นกระบวนการซึ่งนวัตกรรมถูกสื่อสารผ่านช่องทางการ สื่อสารในช่วงเวลาหนึ่ง ระหว่างผู้รับสารในสังคมกับการยอมรับนวัตกรรมแบ่งเป็น 5 กลุ่ม (1) กลุ่มล้าสมัย เป็นกลุ่มคนที่ชอบการเปลี่ยนแปลง ชอบเสี่ยง ชอบลองของใหม่ ตัดสินใจเร็วและเต็มใจที่จะรับผลที่เกิดขึ้นจาก การรับนวัตกรรม คนกลุ่มนี้จะมีบทบาทในการแนะนำนวัตกรรมแก่ผู้อื่น (2) กลุ่มนำสมัย เป็นกลุ่มคนที่ได้รับความเคารพนับถือ มีอิทธิพลในการชักชวนให้ผู้อื่นในสังคม มีความคิดเห็นคล้ายตาม มักเป็นผู้นำทางความคิด พร้อมยอมรับนวัตกรรมเมื่อได้ผ่านการพิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว (3) กลุ่มทันสมัย เป็นกลุ่มผู้คล้ายตาม ยอมรับนวัตกรรมเร็ว (4) กลุ่มตามสมัย เป็นกลุ่มผู้คล้ายตาม ยอมรับนวัตกรรมช้า คนกลุ่มนี้จะยอมรับ นวัตกรรมตามผู้นำทางความคิดเห็น (5) กลุ่มล้าสมัย เป็นกลุ่มผู้คล้ายตามยอมรับนวัตกรรมช้าที่สุด กลุ่มนี้จะ ได้รับอิทธิพลจากคนกลุ่มทันสมัยและกลุ่มตามสมัย

2. การพัฒนาการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย โดยมีเครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมและการเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษาและชุมชน การขับเคลื่อนพื้นที่ที่มีความ ประสิทธิภาพ ปฏิบัติตามหลักสัปปุริสธรรม หลักโยนิโสมนสิการ ปรัตยัสส และยึดหลักกาลามสูตรเพื่อการ สื่อสารและมีความทันสมัย ประกอบด้วย 1) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมมีการทำงานเชื่อมโยงกันระหว่าง สถานศึกษา 2) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมมีการประสานความร่วมมือกันและทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง 3) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมเป็นพื้นที่ในการสร้างกิจกรรมการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ให้กับเยาวชนไทย 4) เครือข่าย พื้นที่นวัตกรรมเป็นพื้นที่สำหรับออกแบบนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธสำหรับเยาวชนไทย 5) เครือข่ายพื้นที่

นวัตกรรมเป็นพื้นที่ที่เน้นการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อ 6) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับเยาวชนไทย 7) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมสร้างชุดการเรียนรู้การสื่อสารเชิงพุทธสำหรับเยาวชนให้รู้เท่าทันสื่อ 8) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมออกแบบกิจกรรมให้เยาวชนรู้เท่าทันสื่อและมีความทันสมัย 9) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมจะเป็นความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและหน่วยงานในพื้นที่ และ 10) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมจะเป็นสื่อกลางในการสร้างชุมชนการเรียนรู้ในการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย

3. การส่งเสริมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย

3.1 การส่งเสริมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทยเชิงนโยบาย การเรียนการสอนต้องสอดคล้องกันทั้งโรงเรียน บ้าน วัด เน้นการพัฒนาตนเองทั้งภายนอกและภายในที่สามารถที่จะเรียนรู้ทั้งระบบความคิด ระบบการควบคุมทางสังคม นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายที่เป็นระบบเพื่อสร้างสันติสุขในการเรียนรู้และอยู่ร่วมกันผ่านสื่อเนื่องจากสื่อมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของเด็กเพิ่มขึ้นทุกขณะ ยุคที่กระแสของโลกเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ทำให้เด็กๆ ใช้เวลาอยู่กับสื่อต่างๆ รอบตัวมากกว่าการทำกิจกรรมอื่นๆ ที่มีประโยชน์ต่อร่างกายและจิตใจมากกว่า สื่อจึงกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ทรงอิทธิพลและยอมนิยมต่อเด็กและเยาวชนที่สามารถถ่ายทอดสิ่งต่างๆ สู่เด็กโดยตรง และผลกระทบที่ตามมาคือ เด็กจะเสพสื่อที่มีเนื้อหาที่ไม่เหมาะสม โดยเฉพาะพฤติกรรมทางเพศ ความรุนแรง และการบริโภคนิยม สิ่งนี้จะส่งผลเสียต่อเด็ก ครอบครัว ชุมชนและสังคมต่อไปในอนาคต สิ่งนี้ “ผู้รับสื่อ” ต้องพิจารณา คือ 1) สื่อมีที่มาอย่างไร ใครเป็นเจ้าของ 2) มีความน่าเชื่อถือหรือไม่ 3) สื่อต้องการจะบอกอะไรกับเรา 4) สื่อมีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของเราอย่างไร และ 5) สื่อกำลังสร้างและสะท้อนค่านิยมอะไรในสังคมการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลถือเป็นคุณสมบัติของเยาวชนไทยในศตวรรษที่ 21 ที่สามารถเลือกรับ วิเคราะห์ ประเมิน และนำข้อมูลที่ได้รับไปใช้ในทางสร้างสรรค์ รวมทั้งความสามารถในการผลิตสื่อที่ดีเพื่อขับเคลื่อนสังคม อย่างสร้างสรรค์

การรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย ควรมีลักษณะดังนี้ คือ เยาวชนไทยควรทราบแหล่งที่มาของสื่อว่ามีที่มาอย่างไร ใครเป็นเจ้าของสื่อหรือผู้ผลิตสื่อและที่สำคัญคือมีความน่าเชื่อถือหรือไม่ วัตถุประสงค์และการแสดงเจตนาของสื่อต้องการจะสื่อสารอะไร และวิเคราะห์ว่าสื่อมีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของผู้รับสื่ออย่างไรและกำลังสร้างและสะท้อนค่านิยมอะไรในสังคม และสิ่งที่ผู้ “ผลิตสื่อ” ต้องตระหนักรู้และเจตนาในการสื่อสารของผู้รับสื่อคืออะไร ผู้รับสื่อกำลังทำผิดซ้ำกับค่านิยมบางอย่างอยู่หรือไม่ มีใครได้รับผลกระทบจากการกระทำของผู้ผลิตสื่อและผู้รับสื่อหรือไม่และกำลังละเมิดสิทธิใครอยู่หรือไม่ ดังนั้น เพื่อให้เด็กและเยาวชนรู้ทันปัญหาเหล่านี้ เด็กและเยาวชนควรต้องได้รับคำแนะนำจากผู้ปกครอง รวมถึงครูสอนอย่างใกล้ชิด โดยไม่ใช่เป็นการห้ามรับสื่อ แต่ต้องสร้างให้พวกเขามีภูมิคุ้มกันทางความคิด เพื่อให้สามารถพิจารณาข้อมูลต่างๆ ที่สื่อนำเสนอออกมาได้เป็นสื่อที่ให้ประโยชน์มากกว่าให้โทษคือ 1) การเปิดรับสื่อ คือ การเปิดรับสื่อด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 เพื่อรับรู้ถึงภาพรวมทั้งหมดของสื่อ 2) การวิเคราะห์สื่อ คือ การแยกแยะองค์ประกอบต่างๆ ในการนำเสนอของสื่อเหล่านั้นว่ามีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร 3) การเข้าใจสื่อ คือ การตีความสื่อหลังจากเปิดรับสื่อไปแล้ว เพื่อทำความเข้าใจในสิ่งที่สื่อนำเสนอ 4) การประเมินค่าคือการประเมินค่าสิ่งที่สื่อเสนอว่ามีคุณภาพและคุณค่ามากน้อยเพียงใด และ 5) การใช้สื่อให้เกิดประโยชน์ คือการนำสิ่งที่เราวิเคราะห์ไปใช้ประโยชน์ เลือกรับสื่อเป็น

3.2 การส่งเสริมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทยเชิงพื้นที่ ทุกภาคส่วนมีการกระหนักรถึงปัญหาและมีความคิดร่วมกันในการแก้ปัญหา มีกิจกรรมที่ต้องทำร่วมกันอย่างเช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เน้นการมีส่วนร่วมของภาคส่วนจากหน่วยงานทั้งสามด้านคือ วัด บ้าน และหน่วยงานรัฐให้ความร่วมมือกันในด้านต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการนวัตกรรม ภายใต้กิจกรรมที่กำหนดขึ้นมาข้างต้นให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างจังหวัด สถานศึกษาและสถานประกอบการต่างๆ ศูนย์ประสานงานเครือข่ายกลุ่มสถานศึกษาโดยใช้สถานที่ของสถาบันการศึกษาทั้งสองแห่ง เป็นศูนย์กลางภายในกลุ่มเครือข่าย โรงเรียนที่มีความพร้อมและได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการบริหารเครือข่ายโรงเรียนฯ และทำการเชื่อมโยงให้เห็นว่า จากคุณค่าด้านต่างๆ ทำให้เกิดอิทธิพลด้านใดบ้างและมีความเกี่ยวข้องกันอย่างไร ต่อวิถีชีวิตของชุมชนสันติสุขโดยมีแนวทางการพัฒนา 2 ด้าน ได้แก่ 1) การพัฒนางาน เป็นการพัฒนาประสิทธิภาพของงานที่ทำอยู่ให้ดียิ่งขึ้น รวมถึงการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการ โดยการพัฒนาความรู้ของบุคคลในองค์กรให้เป็นความรู้ของกลุ่ม และเป็นความรู้ขององค์กร เพื่อให้เกิดการพัฒนาองค์กรและการสร้างสรรค์สังคมความรู้ในเวลาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสื่อสารภายในองค์กร การต่อยอดความรู้ และการสร้างองค์ความรู้ใหม่ โดยมุ่งสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้ เช่น การบันทึกความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ปฏิบัติงานที่เรียกว่า การสอนงานและการเรียนรู้ข้ามสายงาน 2) การพัฒนาคน เป็นการสร้างเครือข่ายด้านความสัมพันธ์ของคนและเครือข่ายด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ทั้งนี้การสร้างเครือข่ายหมายถึงการทำให้มีการติดต่อ และสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวกให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้การสร้างเครือข่ายต้องไม่ใช้การสร้างระบบติดต่อกันด้วยการเผยแพร่ข่าวสารแบบทางเดียว เช่นการส่งจดหมายข่าวไปให้สมาชิกตามรายชื่อ แต่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วย เช่น เว็บไซต์ KM เป็นช่องทางการสื่อสารที่มีการนำเว็บบอร์ดมาอำนวยความสะดวกให้กับกลุ่มคนที่เป็สมาชิก KM ทั้งภายในและภายนอกองค์กรได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องต่างๆ นอกจากนี้้องค์การควรมีการให้รางวัลแก่ผู้ที่อุทิศตนให้กับการแลกเปลี่ยนความรู้กับบุคคลอื่น

3.3 การส่งเสริมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทยเชิงเครือข่าย การส่งเสริมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทยเชิงเครือข่ายประกอบด้วย 4 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ 1) การสื่อสารเพื่อการเรียนการสอนเชิงพุทธ 2) การสื่อสารในสังคมเชิงพุทธ 3) การสื่อสารเพื่อการดำเนินชีวิตเชิงพุทธ 4) การรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย โดยมีแนวทางการสร้างเครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย 10 ประการ ประกอบด้วย 1) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมมีการทำงานเชื่อมโยงกันระหว่างสถานศึกษา 2) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมมีการประสานความร่วมมือกันและทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง 3) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมเป็นพื้นที่ในการสร้างกิจกรรมการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ให้กับเยาวชนไทย 4) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมเป็นพื้นที่สำหรับออกแบบนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธสำหรับเยาวชนไทย 5) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมเป็นพื้นที่ที่เน้นการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อ 6) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับเยาวชนไทย 7) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมสร้างชุดการเรียนรู้การสื่อสารเชิงพุทธสำหรับเยาวชนให้รู้เท่าทันสื่อ 8) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมออกแบบกิจกรรมให้เยาวชนรู้เท่าทันสื่อและมีความทันสมัย 9) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมจะเป็นความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและหน่วยงานในพื้นที่ และ 10) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมจะเป็นสื่อกลางในการสร้างชุมชนการเรียนรู้ในการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของ

เยาวชน โดยผลการวิจัยมีหลักพหุชนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย ประกอบด้วย 1) รู้ทันสื่อตามหลักไตรสิกขา 2) รุ่งอรุณของการศึกษา 3) รู้ทันสื่ออย่างผู้มีปัญญา 4) ปฏิสัมพันธ์ที่สำคัญสำหรับยุคข่าวสารข้อมูล 5) วุฒิธรรม 4 ความเจริญงอกงามแห่งปัญญา และการติดตามและประเมินผลได้กำหนดกรอบการประเมิน 3 ด้าน คือ 1) ความรู้ที่ได้รับ 2) การนำไปใช้ชีวิตประจำวัน 3) การถ่ายทอดความรู้

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยพบประเด็นที่สามารถอภิปรายผลได้ ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมสื่อสารเชิงพุทธ เป็นการสื่อสารที่มีรูปแบบ ประเด็นเนื้อหาที่เหมาะสมกับวัย เป็นการสื่อสารด้วยสติปัญญา และพิจารณาไตร่ตรองในขณะที่มีสื่อสาร โดยมีเป้าหมายเพื่อให้ตนเอง และผู้รับสื่อมีความสุข เว้นจากลักษณะมุสาวาท เน้นการสื่อสารในรูปแบบเชิงพุทธตามแนวไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญา ประกอบด้วย 1) การมีส่วนร่วม ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ผู้ใช้สาร เป็นขั้นตอนของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับล่างสุด (2) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่งสาร/ผู้ผลิตสื่อ เป็นขั้นตอนของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้น (3) การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางแผนและกำหนดนโยบาย เป็นขั้นตอนของการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมในระดับสูงสุด 2) องค์ประกอบหลักในการแพร่กระจายนวัตกรรมประกอบด้วย (1) นวัตกรรม หรือแนวคิดใหม่ในสายตาของผู้รับสาร (2) การสื่อสารผ่านช่องทางการสื่อสาร (3) สมาชิกในสังคม (4) ระยะเวลา 3) กระบวนการตัดสินใจและยอมรับนวัตกรรม ประกอบด้วยขั้นตอนซึ่งผู้รับสารมีปฏิสัมพันธ์กับนวัตกรรม โดยการ (1) การให้ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรม ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐาน ความรู้ด้านการใช้ และความรู้เชิงหลักการ (2) การสื่อสารเพื่อโน้มน้าวใจ ผู้ทำหน้าที่เผยแพร่ นวัตกรรมให้ข้อมูลเพื่อสร้างความสนใจและทัศนคติที่ดีต่อนวัตกรรม (3) การตัดสินใจ (4) การดำเนินการ โดยนำนวัตกรรมที่ตนตัดสินใจรับมาใช้หรือ ทดลองใช้ (5) การยืนยัน ว่าสมควรรับนวัตกรรม หรือสมควรปฏิเสธ นวัตกรรม 4) การแพร่กระจายนวัตกรรมเป็นกระบวนการซึ่งนวัตกรรมถูกสื่อสารผ่านช่องทางการสื่อสารในช่วงเวลาหนึ่ง ระหว่างผู้รับสารในสังคมกับการยอมรับนวัตกรรมแบ่งเป็น 5 กลุ่ม (1) กลุ่มล้าสมัย (2) กลุ่มนำสมัย (3) กลุ่มทันสมัย (4) กลุ่มตามสมัย และ (5) กลุ่มล้าสมัย ผลการวิจัยนี้ มีความสอดคล้องกับการวิจัยของ ทศนีย์ เจนวิถีสุข (2556) ที่พบว่า การสื่อสารที่มีผลมากในการส่งผลกระทบต่อกระเทือนถึงสังคม หรือมีส่วนเกี่ยวข้อง สนับสนุน หรือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคม คือการสื่อสารมวลชน ส่วนการสื่อสารกับตนเองและการสื่อสารกับบุคคลอื่น ทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม เป็นการสื่อสารที่มีอิทธิพลและสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยการเปลี่ยนแปลงมีลักษณะเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมของสังคมเป็นสำคัญ ทั้งในระดับปัจเจก และระดับสังคมในลักษณะการร่วมกันเป็นสังคมโดยรวมการสื่อสารกับตนเองและการสื่อสารกับบุคคลอื่น เป็นการสื่อสารที่ไม่อาจแยกจากกันได้โดยเด็ดขาด และเกี่ยวข้องกับสัมมาทิฐิ โดยมีรูปแบบและกระบวนการ คือ ทำการสื่อสารกับบุคคลอื่น (ปรโตโฆสะ) + ทำการสื่อสารกับตนเอง (โยนิโสมนสิการ) + ทำการสื่อสารตามแนวทางประพจน์ปฏิบัติในศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งทำให้ผู้รับสารเกิดปัญญา ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งในส่วนตน และผู้อื่น อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคม องค์ความรู้เกี่ยวกับหลักการและแนวทางปฏิบัติด้านการสื่อสารเชิงพุทธที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมที่สังเคราะห์ได้จากการศึกษา มีหลักการและแนวทางปฏิบัติที่สำคัญ คือ สื่อสารด้วยสติ บนพื้นฐานของความเข้าใจและเคารพในตนเองและผู้อื่น บนหลักการของเหตุและผลตามความเป็นจริง ก่อให้เกิดปัญญา สร้างสรรค์ และนำไปสู่การกระทำที่ดีงามทั้งต่อตนเองและผู้อื่น การสื่อสารเชิงพุทธนี้เป็นดังเช่นมรรควิธีที่เป็นเหตุนำไปสู่ผล คือ การ

เปลี่ยนแปลงสังคมในทางที่เป็นประโยชน์สุข โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เริ่มจากภายในตนเองของบุคคล แล้วกระจายไปสู่สังคม และสอดคล้องกับ Hobbs (1999) ที่ได้อธิบายว่า ความสามารถในการรู้เท่าทันสื่อ ได้แก่ 1) ความสามารถในการเข้าถึงสาร หมายถึง ความสามารถในการถอดรหัสที่เป็นสัญลักษณ์ และสร้างคำศัพท์ รวมทั้งความสามารถในการแสวงหา จัดการ และการเก็บรักษาข้อมูลข่าวสาร เช่น การใช้หนังสือในการหาข้อมูล การเลือกและการใช้อ้างอิงจากแหล่งต่างๆ เป็นต้น อีกทั้งเป็นความสามารถในการใช้เครื่องมือในเทคโนโลยี เช่น วิดีโอ และคอมพิวเตอร์ 2) ความสามารถในการวิเคราะห์สาร หมายถึง ทักษะการเข้าใจในการตีความ รวมถึงการกระทำในการจัดประเภท แนวคิดของงาน การกำหนดรูปแบบของงานโดยอนุมานเกี่ยวกับเหตุและผล การบอกถึงจุดประสงค์และมุมมองของผู้เขียน ความสามารถในการวิเคราะห์สารยังรวมถึงบริบททางประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ และสุนทรียะที่สารถูกสร้างหรือบริโภค 3) ความสามารถในการประเมินสาร หมายถึง ความสามารถในการตัดสินใจเกี่ยวกับความเกี่ยวข้องและคุณค่าของความหมายของสารสำหรับผู้อ่าน รวมถึงการใช้ความรู้ที่มีมาก่อนเพื่อแปลความของงาน เช่น การทำนายผลลัพธ์ที่นอกเหนือจากที่มีอยู่หรือบทสรุปเชิงตรรกะ การบอกถึงค่านิยมในสาร และชื่นชมในคุณภาพอย่างสุนทรียะของงาน ทักษะในการประเมินจะต้องใช้การมองโลก ความรู้ ทศนคติ และค่านิยมของผู้เรียน 4) ความสามารถในการใช้สารสื่อความหมาย หมายถึง เป็นความสามารถเข้าใจผู้ชมผู้ฟังที่กำลังสื่อสารด้วย ความสามารถในการใช้อย่างมีประสิทธิภาพของสัญลักษณ์ในการสื่อความหมาย ความสามารถในการจัดการลำดับขั้นของความคิด และความสามารถในการจับความสนใจผู้รับสาร รวมถึงทักษะในการผลิตสื่อสำหรับการพิมพ์ เช่น การเรียนรู้การเขียนจดหมายและสละกดคำ การใช้ภาษาอย่างถูกต้องหลักไวยากรณ์ รวมถึงการพูด การเรียนรู้การจะติดต่อหรือแก้ไขงานของผู้อื่น และการผลิตวิดีโอและเสียง

2. การพัฒนาการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทยโดยมีเครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมและการเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษาและชุมชน ขับเคลื่อนพื้นที่ที่มีความประพัตติปฏิบัติตามหลักสัปปริสธรรม โยนิโสมนสิการ โปรโตโสะ และยึดหลักกาลามสูตรเอื้อต่อการสื่อสารและมีความทันสมัย ประกอบด้วย 1) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมมีการทำงานเชื่อมโยงกันระหว่างสถานศึกษา 2) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมมีการประสานความร่วมมือกันและทำกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง 3) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมเป็นพื้นที่ในการสร้างกิจกรรมการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์ให้กับเยาวชนไทย 4) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมเป็นพื้นที่สำหรับออกแบบนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธสำหรับเยาวชนไทย 5) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมเป็นพื้นที่ที่เน้นการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อ 6) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมเป็นพื้นที่ที่ใช้ในการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อที่ส่งเสริมการเรียนรู้ให้กับเยาวชนไทย 7) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมสร้างชุดการเรียนรู้การสื่อสารเชิงพุทธสำหรับเยาวชนให้รู้เท่าทันสื่อ 8) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมออกแบบกิจกรรมให้เยาวชนรู้เท่าทันสื่อและมีความทันสมัย 9) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมจะเป็นความร่วมมือระหว่างสถานศึกษาและหน่วยงานในพื้นที่ และ 10) เครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมจะเป็นสื่อกลางในการสร้างชุมชนการเรียนรู้ในการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย ซึ่งมีความสอดคล้องกับ Livingstone (2004) ได้อธิบายนิยามของการรู้เท่าทันสื่อไว้ในหนังสือ What is Media Literacy? ว่าหมายถึง ความสามารถในการเข้าถึง (Access) การวิเคราะห์ (Analyze) การประเมิน (Evaluate) และการสร้างสรรค์เนื้อหาสาร (Create Message) ทั้งนี้ นิยามการรู้เท่าทันสื่อของ Livingstone จะรวมถึงการรู้เท่าทันสื่อในสื่ออินเทอร์เน็ตด้วย และสอดคล้องกับ Buckingham et al. (2005) ได้สรุปความสามารถของการรู้เท่าทันสื่อไว้ในรายงานเรื่อง “The Media Literacy of Children and Young People” ว่าประกอบด้วยทักษะ 3 ด้าน คือ 1) การเข้าถึง (Access) หมายถึง ความสามารถในการแสวงหา

เนื้อหาของสื่อที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้รับสารเอง ความสามารถในการเข้าถึงเทคโนโลยี ความสามารถใช้เครื่องมืออุปกรณ์เทคโนโลยีในการสื่อสารเพื่อค้นหาสารที่ต้องการ 2) การเข้าใจ (Understand) หมายถึง ความสามารถในการตีความ (Interpret) ประเมินค่า (Evaluate) ตระหนักรู้และเข้าใจในภาษาของสื่อ 3) การสร้างสรรค์ (Create) หมายถึง ความสามารถในการใช้เครื่องมือในการสื่อสาร ความสามารถในการเข้าถึงและจัดการกับเทคโนโลยี นอกจากนี้ยังมีความสอดคล้องกับพรทิพย์ เย็นจะบก (2552) ที่ได้อธิบายประเด็นสมรรถนะของการรู้เท่าทันสื่อและดิจิทัล คือ 1) การเข้าถึง หมายถึง การค้นหาและใช้สื่อและเทคโนโลยีอย่างมีทักษะและใช้ข้อมูลข่าวสารที่เหมาะสมและสำคัญกับผู้อื่น 2) การวิเคราะห์และประเมินคือ การเข้าใจเนื้อหาสารและการใช้ความคิดวิพากษ์เพื่อวิเคราะห์ถึงคุณภาพของสาร ความสัจจริง ความน่าเชื่อถือ และความคิดเห็น ขณะที่พิจารณาถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นหรือผลที่ตามมาของเนื้อหาสาร 3) การสร้างสรรค์ คือ การประกอบหรือการสร้างขึ้น ในที่นี้หมายถึงการสร้างสรรคเนื้อหา และความมั่นใจในการแสดงออกทางความคิดของตนโดยที่ตระหนักรู้ถึงจุดประสงค์ ผู้ชม ผู้ฟัง และเทคนิคในการประกอบสร้าง 4) การสะท้อนกลับ คือ การนำมาประยุกต์ใช้อย่างมีความรับผิดชอบทางสังคมและมีจริยธรรมเพื่อแสดงถึงอัตลักษณ์และประสบการณ์ของตนเอง ซึ่งหมายรวมถึงการประพจน์และการปฏิบัติ 5) การกระทำ คือ การทำงานส่วนตนและส่วนรวมเพื่อแบ่งปันความรู้และแก้ปัญหาในระดับครอบครัว การทำงาน ชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมในฐานะสมาชิกของชุมชนท้องถิ่น ภูมิภาค และประเทศชาติ

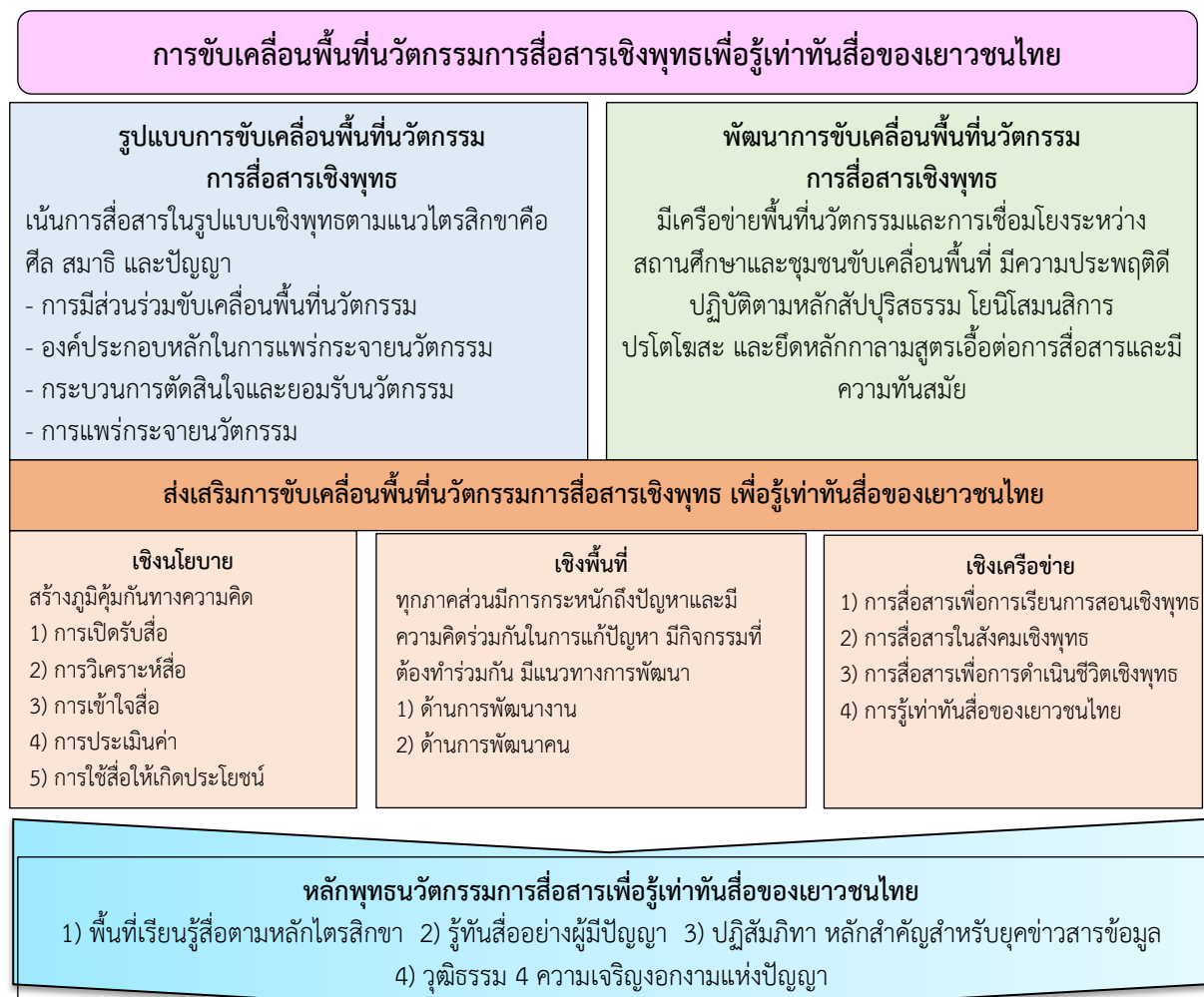
3. การส่งเสริมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย ประกอบด้วย 1) การส่งเสริมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย เชนนโยบาย การเรียนการสอนต้องสอดคล้องกันทั้งโรงเรียน บ้าน วัด เน้นการพัฒนาตนเองทั้งภายนอกและภายใน การรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย ควรมีลักษณะคือ เยาวชนไทยควรทราบแหล่งที่มาของสื่อว่ามีที่มาอย่างไร ใครเป็นเจ้าของสื่อหรือผู้ผลิตสื่อและที่สำคัญคือมีความน่าเชื่อถือหรือไม่ วัดจุดประสงค์และการแสดงเจตนาของสื่อต้องการจะสื่อสารอะไร และวิเคราะห์ว่าสื่อมีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของผู้รับสื่ออย่างไร และกำลังสร้างและสะท้อนค่านิยมอะไรในสังคม และเยาวชนควรต้องได้รับคำแนะนำจากผู้ปกครอง รวมถึงครูผู้สอนอย่างใกล้ชิด 2) การส่งเสริมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทยเชิงพื้นที่ ร่วมกันในการแก้ปัญหา มีกิจกรรมทำร่วมกัน เน้นการมีส่วนร่วมของภาคส่วนจากหน่วยงานทั้งสามด้านคือ วัด บ้าน และหน่วยงานรัฐ 3) การส่งเสริมการขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทยเชิงเครือข่าย ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ 1) การสื่อสารเพื่อการเรียนการสอนเชิงพุทธ 2) การสื่อสารในสังคมเชิงพุทธ 3) การสื่อสารเพื่อการดำเนินชีวิตเชิงพุทธ 4) การรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย ซึ่งผลการวิจัยมีความสอดคล้องกับการวิจัยของวสุพล ตรีโสภากุล (2558) ที่ผลการวิจัยพบว่า ความยึดมั่นผูกพันบนเฟซบุ๊กแฟนเพจสามารถแสดงออกได้เป็น 5 เรื่อง ได้แก่ 1) ความถี่ในการเข้าใช้งานเฟซบุ๊กแฟนเพจ 2) ความหลากหลายในการใช้งานเฟซบุ๊กแฟนเพจ 3) การสื่อสารกับสมาชิกคนอื่นๆ บนเฟซบุ๊กแฟนเพจ 4) การนำข้อมูลเฟซบุ๊กแฟนเพจไปประกอบการตัดสินใจซื้อ และ 5) การมีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่างๆ บนเฟซบุ๊กแฟนเพจ ซึ่งในช่วงแรกของการเกิดความยึดมั่นผูกพันผู้ใช้งานจะเกิดพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้งานบนเฟซบุ๊กพื้นฐาน เช่น มีการเข้าใช้งานบ่อยขึ้น มีวิธีในการแสดงออกที่หลากหลาย และมีการพูดคุยกับคนอื่น จากนั้นเมื่อผู้ใช้งานมีความยึดมั่นผูกพันมากขึ้นจึงเริ่มมีการนำข้อมูลไปใช้ในการตัดสินใจซื้อสินค้าหรือบริการ หรือเข้าร่วมกิจกรรมของตราสินค้านั้น และมีความสอดคล้องกับการวิจัยของกิตติมา สุรสนธิ (2554) ที่ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เปิดรับสื่อหรือข้อมูลข่าวสารทางการเมืองจากโทรทัศน์มาก

ที่สุด มีความถี่ในการเปิดรับจากสื่อโทรทัศน์จำนวน 5-6 ครั้งต่อเดือน ส่วนใหญ่เปิดรับเนื้อหาทางการเมืองในเรื่องการเลือกตั้งมากที่สุด และพบว่ามียุทธวิธีการตัดสินใจทางการเมืองแบบหาข้อมูลข่าวสารทางการเมืองจากสื่อต่างๆ แล้วตัดสินใจด้วยตนเอง สำหรับสถานะทางการเมืองพบว่า กลุ่มตัวอย่างครึ่งหนึ่งมีสถานะทางการเมืองแบบเป็นผู้ตามทางการเมือง และมีระดับการรู้เท่าทันสื่ออยู่ในระดับมาก ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างมีความถี่ในการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างน้อย 1 ครั้ง โดยพูดคุยเกี่ยวกับประเด็นทางการเมืองมากที่สุด นอกจากนี้ผู้ที่มีวิธีการตัดสินใจทางการเมืองแบบหาข้อมูลข่าวสารทางการเมืองจากสื่อต่างๆ แล้วตัดสินใจด้วยตัวเองจะมีการรู้เท่าทันสื่อมากที่สุด

องค์ความรู้การวิจัย

องค์ความรู้จากงานวิจัย คือ การขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย เน้นการสื่อสารในรูปแบบเชิงพุทธตามแนวไตรสิกขาเพื่อพัฒนาการขับเคลื่อนโดยมีเครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมและการเชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษาและชุมชนขับเคลื่อนพื้นที่ และยึดหลักกาลามสูตรเพื่อการสื่อสารและมีความทันสมัย ดำเนินการตามหลักพุทธนวัตกรรมการสื่อสารเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย สรุปดังในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 องค์ความรู้การวิจัย

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้
การวิจัยเรื่อง “การขับเคลื่อนพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย” มีระบบในการบริหารจัดการ คือ ใช้ความต่อเนื่องและการมีส่วนร่วม ดังนั้น การที่จะทำให้กิจกรรมและองค์ความรู้นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทยประสบความสำเร็จจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่กับภาครัฐ ต้องอย่างต่อเนื่องและพัฒนาต่อยอดตลอดเวลา
2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป
 - 2.1 ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายพื้นที่นวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อรู้เท่าทันสื่อของเยาวชนไทย
 - 2.2 ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อพัฒนานวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธแบบบูรณาการ
 - 2.3 ควรทำการวิจัยเกี่ยวกับการต่อยอดนวัตกรรมการสื่อสารเชิงพุทธโดยใช้หลักการแบบวิถีใหม่ในภาวะวิกฤต

เอกสารอ้างอิง

- กิตติมา สุรสนธิ. (2554). การรู้เท่าทันสื่อกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ทัศนีย์ เจนวิธิสุข. (2556). การสื่อสารเชิงพุทธกับการเปลี่ยนแปลงสังคม. ดุษฎีนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- นิธิดา วิวัฒน์พาณิชย์. (2558). การพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อออนไลน์. วารสารบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์. 9(3). 209-219.
- พรทิพย์ เย็นจะบก. (2552). ถอดรหัสลับความคิดเพื่อการรู้เท่าทันสื่อ คู่มือการเรียนรู้เท่าทันสื่อ. กรุงเทพมหานคร: ออฟเซ็ท ครีเอชั่น.
- ภูริพัฒน์ ธนอมศรีอุทัย. (2565). ความเหลื่อมล้ำทางสังคมกับการพัฒนาประเทศในยุคดิจิทัล. วารสาร มจร อุบลปริทรรศน์. 7(2). 293-304.
- วสุพล ตรีไสภาคกุล. (2558). การศึกษากระบวนการและปัจจัยเชิงสาเหตุความยึดมั่นผูกพันบนเฟซบุ๊กแฟนเพจในกลุ่มผู้บริโภคไทย. ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สายน้ำผึ้ง รัตนงาม. (2561). พุทธวิธีการรู้เท่าทันสื่อใหม่สำหรับเยาวชนเขตกรุงเทพมหานคร. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร. 6(2). 460-473.
- Buckingham, D., Banaji, S., Burn, Andrew, Carr, Diane, Cranmer, Sue, and Willett, Rebekah. (2005). The Media Literacy of Children and Young People: A review of the research literature on behalf of Ofcom. From http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/research/media-literacy/ml_children.pdf Retrieved May 2, 2015.
- Hobbs, R., & Froast, R. (1999). Instructional Practices in Media Literacy Education and Their Impact on Students' learning. *New Jersey Journal of Communication*. 6(2). 123-148.

Livingstone, S. (2004). **What is Media Literacy.** From https://www.lmz-bw.de/fileadmin/user_upload/Medienbildung_MCO/fileadmin/bibliothek/livingstone_medialiteracy/livingstone_medialiteracy.pdf Retrieved May 2, 2015.

SIMON KEMP. (2021). **DIGITAL 2021: THAILAND.** From <https://datareportal.com/reports/digital-2021-thailand> Retrieved October 15, 2021.